

ALCHYMISTÉ NEBO ŠARLATÁNI

JOHN DEE A EDWARD KELLEY

PETRA CHOUROVÁ

Petra Chourová / Alchymisté nebo šarlatáni – John Dee a Edward Kelley

ALCHYMISTÉ NEBO ŠARLATÁNI

JOHN DEE A EDWARD KELLEY

PETRA CHOUROVÁ

Nakladatelství Libri / Praha 2010

© Petra Chourová, 2010

© Libri, 2010

ISBN 978-80-7277-456-2

Obsah

Úvod	/9
Po stopách alchymie	/15
Rudolf, Vilém a ti druzí	/23
Edward Kelley versus John Dee	/32
Alžbětinská Anglie a osudové setkání	/36
Apatykář z Worcesteru	/41
Hurá do Polska!	/50
První seznámení s Prahou	/57
Mágové na třeboňském zámku	/70
Císařský alchymista	/83
Návrat zhrzeného mága	/104
Lékař ruského cara a nadějná básnířka	/110
Engellenderovo hospodaření v Čechách	/128
Alchymistická múza	/137
Deník jako svědek	/149
Kelley a Dee v proměnách staletí	/156
Magistr Kelley jako legenda	/162
Závěrem	/170
Prameny a literatura	/174
Přílohy	/179
Poznámky	/206

Úvod

Edward Kelley a John Dee. Ač byli tito muži povahově zcela rozdílní, přeci mají cosi společného, a nejedná se pouze o skutečnost, že se jejich životní cesty na nějaký čas spojily. Oba halí rouška tajemna, každého však v poněkud jiném světle. Prvně jmenovaný je řadě čtenářů znám díky mnoha legendám pojícím se k jeho osobě. Dá se říci, že „druhý život“ tohoto muže je natolik pestrý a spletitý, až se realita ztrácí kdesi v pozadí. Tu a tam se najde odvážlivec toužící přijít na kloub jeho osobnosti, ale dostat se za onu vybájenou sféru a poodhalit alespoň zrnko pravdy není věc snadná. Možná bychom mohli Edwarda Kelleyho přirovnat k pevnosti, která je již více než čtyři sta let marně dobývána. Hrdě se pyšní na kopci zahalena v mlžném oparu a čeká, až někdo vezme za kliku. Někteří jedinci pouze krouží kolem, zatímco jiní již stojí před branou, ale pořád ne a ne se dostat dovnitř...

Naopak John Dee je na tom, co se zpracování vlastního života, a především díla týče, o poznání lépe. Vždyť byl také velkým učencem, nemůžeme mu tedy rozhodně upřít zájem historiků, astrologů či dalších odborníků, kteří se tímto mužem zabývali. V čem však v Čechách poněkud zaostává, je jeho „popularita“. Ač je Dee obvykle prezentován jako vůdčí osoba v dané dvojici, tím, kdo byl opakovaně zvěčněn v krásné literatuře a úspěšně pronikl též na stříbrné plátno, je naopak jeho žák Kelley, zatímco starší z těchto dvou zůstal u nás doposud spíše v pozadí zájmu.

Alchymie, alchymisté a jejich rozličné laboratoře – tato tematika vždy budila zájem okolí, ať už se jedná o laickou veřejnost, či odborníky. Touha po poznání nepoznaného a odvěká snaha dosáhnout nesmrtelnosti či vysvětlit některé přírodní zákonitosti je zkrátka všudypřítomná. Myslím, že obecnou pravdou je, že zakázané ovoce chutná nejlépe, a jelikož právě alchymie byla tak trochu také oním „zakázaným ovocem“, nemůžeme se divit, že její obliba neutuchala, ač v současné době spočívá aktualita tohoto oboru zejména v teoretickém rozměru.

Podíváme-li se na program českých kin či vitríny řady knihkupectví, nelze si nevšimnout, že mystika či fantasy jsou takřka jisté „v kursu“. Pokud vezmeme do ruky deník, jehož autorem není nikdo jiný než jeden z ústředních hrdinů tohoto přemítání John Dee, brzy zjistíme, že jsou jeho stránky zaplněny obsahem s velmi podobnou tematikou, alchymie a mystika jdou totiž ruku v ruce a nelze je kategoricky oddělit. Speciálně u této dvojice hraje nadpřirozená sféra významnou roli. Chceme-li pochopit smysl alchymie a život jejích protagonistů, musíme nutně přijmout tehdejší vnímání světa, jinak nemáme šanci do tajů této ošemetné disciplíny proniknout. Nebudu

předbíhat a podrobnější nástin deníkových zápisků Johna Deea si necháme na později, snažím se pouze předeslat, jaké bylo myšlenkové ovzduší, v němž se budeme pohybovat. Jednoduše řečeno, je třeba se vyvarovat oně někdy tradované představy, že alchymie spočívala pouze v jakémsi „lektvarění“ a přípravě prazvláštních sloučenin; ve skutečnosti klíčová úloha náležela právě duchovnímu rozměru.

John Dee a Edward Kelley jsou mezi ostatními alchymisty, kteří určitou dobu působili v Čechách, výjimeční, a to hned v několika ohledech. Za prvé mám na mysli anglický původ, jelikož mnoho jejich krajanů se u nás nezviditelnilo. Dále je neméně podstatná skutečnost, jakého postavení pánové v době pobytu v české kotlině dosáhli, a do třetice musíme zmínit rozruch, který se jim zde podařilo způsobit. Oba muži rozhodně náleží k nejznámějším alchymistům, kteří měli tu čest předstoupit před největšího z mecenášů – císaře Rudolfa II. Tento panovník si vysloužil pověst coby ochránce šarlatánů a všelijakých podivínů a milovník kuriozit. Jeho jméno je v této souvislosti omíláno stále dokola, až se někdy stane, že skutečný Rudolf II. je nahrazen jakýmsi vybájeným šílencem, jenž vystupuje jako pouhá loutka a oběť svých vášní. Jak tomu tak bývá, pravda je obvykle někde uprostřed, ačkoliv zrovna v případě tohoto muže je situace více než složitá. Jisté je, že i v následujícím textu mu bude náležet důležité místo.

Chtěla bych podotknout, že cílem této knihy rozhodně není nějaká sonda do světa alchymie, jež je dozajista vyhrazena fundovanějším v tomto oboru. Je důležité si uvědomit, že tato specifická disciplína vyžaduje jistou mezioborovou kooperaci, jelikož bez současné znalosti chemických principů, stejně jako filozofie, historie a přírodních věd nemůžeme do tajů alchymického učení nikdy zcela proniknout. Zajímala jsem se zejména o to, jakou úlohu měla tato hermetická nauka v 16. a 17. věku či jaké byly cíle a přesvědčení jednotlivých alchymistů a také jejich postavení v raně novověké společnosti. To vše hraje nikoli nepodstatnou roli při snaze podat co nejpravdivější obraz života Johna Deea a Edwarda Kelleyho. Zde je možná vhodné podotknout, že pouze malé procento autorů, kteří se doposud touto problematikou zabývali, spadalo do řad profesionálních historiků. Věřím tedy, že ač mé znalosti v oblasti chemie nejsou zrovna široké, podaří se mi snad onen nedostatek napravit a konfrontovat mnohdy vybájený příběh zmiňované dvojice alespoň částečně s historickou skutečností.

Historie mého „přátelství“ s Edwardem Kelleyem se táhne již od roku 2004, kdy jsem vybírala téma na seminární práci na pražské filozofické fakultě. Původně byla má představa zcela jiná, až jsem náhodou zhlédla již po několikáté kultovní film *Císařův pekař – Pekařův císař*. Tato veselohra pochopitelně neunikla mé pozornosti již před nějakým tím pátkem, neboť

televizní obrazovky nám ji nabízejí rok co rok. Tentokrát mne však poprvé napadlo podívat se na ni pod drobátko jiným zorným úhlem, než jak běžně sledujeme českou klasiku s miskou vánočního cukroví. Říkala jsem si: „A co tajemný pan magistr Kelley, to by bylo téma vsutku pohádkové...“ Další má myšlenka však byla poněkud věcnější, obratem jsem představu potlačila základní hypotézou, že tato „profláknutá“ osobnost má jistě bohatou bibliografii. Jen pro formu jsem hledala jméno Kelley v rejstřících Klementina a překvapení bylo na světě – co se týče alchymistovy osoby, postrádáme jakékoli modernější zpracování z pera historika! Tak tedy počal prazvláštní vztah mezi mnou a Edwardem Kelleyem plný nadějí, zklamání i radostí. První ovoce přineslo toto spojení v podobě bakalářské práce, další výročí jsme oslavili pro změnu prací diplomovou. A jelikož, jak praví známé přísloví, „stará láska nerezaví“, říkala jsem si, že by nebylo od věci naše pouto nějak upevnit, posílit, aby bylo zjevné, že k sobě patříme. A tak se zrodila myšlenka, že by si tento záhadný pán zasloužil novou knižní podobu.

Ptáte se, kam se vytratil John Dee? Není třeba se obávat, nezapomněla jsem na něho. Pravdou je, že původně jsem se koncentrovala prakticky výhradně na osobu Kelleyho, postupně jsem však dospěla k názoru, že není možné tuto dvojici oddělit, neboť jejich cesty byly do té míry spojeny, že by bylo spíše kontraproduktivní se o něco podobného pokoušet. Zkrátka, chceme-li psát o Johnu Deeovi, nemůžeme vypustit Edwarda Kelleyho a naopak.

Jak vznikla myšlenka na tuto knihu, tedy již víme, teď je na místě probrat ještě další zásadní otázky. Vzhledem k tomu, že se objevuje hned několik variant, jak psát jméno mladšího z alchymistů (Kelley, Kelly, Kelleus), bylo zapotřebí zvolit jednu a tu následně používat. Rozhodla jsem se pro verzi Kelley, která je asi nejčastější a v Čechách nejvíce zavedená. Co se týče křestního jména, zůstala jsem raději u tvaru Edward, pod kterým jej všichni známe, i když v českých pramenech vystupuje někdy též jako Eduard či Eduardus, avšak úplně nejčastěji jako „Engellender“. Je zde patrná ona neobvyklost, co se národnosti týče, neboť všichni věděli, koho si pod daným jménem představit. Pokud jde o Johna Deea, zde žádné dilema ohledně správného hláskování nemáme, neboť odchylky nacházíme jen zřídka. Každý, kdo bude číst předkládaný text, si jistě povšimne, že určité jména používám v anglické verzi, zatímco jiná v jejich české podobě. Je tomu tak proto, že anglická podoba některých z nich u nás natolik zdomácněla – viz Edward a John, že bych si netroufala překládat je do češtiny. Uznajte, že Eduard Kelley a Jan Dee by bylo spojení poněkud netradiční. Rovněž u osob, které neměly s českým prostředím mnoho společného, si dovoluji ponechat původní tvar jejich jména, v opačných případech jsem se snažila o počestění.

Dále bylo samozřejmě podstatné zvolit vhodný způsob přepisu citací, již vzhledem ke skutečnosti, že prameny máme k dispozici ve vícero jazycích (čeština, němčina, angličtina, latina) a pocházejí z různých období. Kvůli lepší srozumitelnosti a přehlednosti jsem se rozhodla pro metodu transkripce (text není přepisován písmenko po písmenku, nýbrž je upravený podle předem stanovených zásad). Snažila jsem se vždy uzpůsobit svou interpretaci i některé citace z literatury tak, aby byla co nejsrozumitelnější dnešním čtenářům, zároveň však aby nebyl pozměněn obsah textu či aby neutrpěl specifický dobový ráz jazyka. V případě cizojazyčných ukázek uvádím vždy český překlad, v poznámce je pak připojena originální verze, s výjimkou dlouhých pasáží z deníkových zápisů Johna Deea, které si dovoluji prezentovat pouze v češtině. Ty mají za cíl spíše přiblížit myšlenkové pochody obou aktérů než doslovně citovat pány alchymisty, věřím tedy, že mým překladem základní idea nijak neutrpěla. Co se týče básní, které jsou součástí knihy, ty jsou uvedeny vždy v původní podobě i v české verzi (u Kelleyho veršů jsem se pokusila o vlastní „přebásnění“, v případě jeho dcery Westonie je použit překlad z dostupné edice).

Je zřejmé, že vzhledem ke stavu bádání na téma anglických alchymistů, kdy skutečně přetrvává mnoho nejasností a chyb a seriózní informace jsou utopeny v záplavě fantastických teorií, bylo mým klíčovým úkolem pokusit se oddělit zrna od plev a ve zmeti legend objevit nějaké záchytné body, které by nás vedly napříč jejich životem. Zejména u Kelleyho panují zásadní neshody ohledně data úmrtí, místa narození, manželek, potomků a dalších údajů, což je při intenzitě, s jakou je jeho jméno skloňováno, až neuvěřitelné.

Předním úkolem bylo zejména objasnit jednu ze zásadních otázek – jak tomu bylo s alchymistickými schopnostmi pánů. Většina autorů je hodnotí jako obyčejné šejdíře, nebo alespoň Kelleyho, který pobláznil postaršího učence, jenž se těšil i oblíbě královny Alžběty. Proto bych se chtěla na následujících stránkách blíže zastavit u definice alchymisty a dobové představy o jeho činnosti, neboť pravda nemusí být vždy tak jednoznačná, jak se může zdát. Myslím, že rozbor Kelleyho vlastního díla, které doposud nebylo v Čechách publikováno ani příliš diskutováno, může přispět k vytvoření trochu jiného pohledu na tohoto muže, než jak byl doposud prezentován.

Troufám si říci, že neméně zajímavá je v Edwardově případě stránka finanční, nebo chceme-li majetková, jelikož se mu během relativně krátkého času podařilo v Čechách velmi významně zasáhnout i do této oblasti. Ačkoli jsou hospodářské dějiny v současné době poněkud v recesi, myslím, že není od věci si uvědomit, že i alchymisté byli také jenom lidé a že museli být z něčeho a někde živi. Pokud samozřejmě pomineme hypotézu, že by dokázaly vyrábět zlato. Otázka platů této dvojice (a nejen jich) je totiž také

velkou neznámou. Inventář panství Nová Libeň dokládá, že naši Angličané byli patrně daleko více nohama na zemi, než se často předpokládalo. Konkrétní podrobnosti o tom, jak se Kelley staral o chod svých statků, které měl v dědičné držbě, a jak na tom byl s majetkem John Dee, náleží do příslušné kapitoly.

Rovněž nemálo zajímavé je sledovat, jak se rozvíjel příběh alchymistů po jejich smrti. Zde jednoznačně dominuje Kelley, v jehož případě by se dalo říci, že jeho „posmrtný život“, čímž pochopitelně nemám na mysli odpočinek na nebesích, je snad ještě pozoruhodnější a spletitější než ten skutečný. Je vcelku překvapivé, kde všude se můžeme s jeho jménem setkat a kolik nejrůznějších autorů zvětšilo jeho osobu. Mnohdy by se asi Edward v oněch interpretacích jen stěží poznal, možná by se zasmál, možná by zaplakal, to se již nedozvíme, jisté je, že došlo naplnění jeho přání, které vyslovil v předmluvě ke svému traktátu, i když v trochu jiném rozměru, než si asi představoval: „Navzdory všemu se odvažuji doufat, že příští generace budou natolik obeznámeny s mým životem a mou osobností, abych se mohl řadit k těm, kteří mnoho vytrpěli pro pravdu.“¹

Jak vidno, Kelley neměl zrovna malé cíle, je evidentní, že suverenita a sebevědomí mu již od mládí nechyběly. Jaké byly mé ambice, co se předkládaného titulu týče, jsem již předestřela, zbývá dodat, že cestička, kterou jsem si vytyčila, nebyla zrovna dvakrát vyšlapaná. Ve skutečnosti přede mnou stál spíše hustý les, ve kterém již zabloudil ne jeden badatel; zda jsem našla tu správnou cestu ven, nechť posoudí čtenáři. Celý proces by jistě nebyl možný bez času stráveného v Kelleyho a Deeově vlasti – v Anglii. V září roku 2007 jsem tedy s pomocí příspěvku z Fondu mobility Univerzity Karlovy pobývala na ostrovech, abych mohla oba alchymisty poznat i z jiného úhlu pohledu, než jaký nabízejí české archivy a knihovny. O výsledcích tamních bádání, myslím, dostatečně vypovídají následující stránky, obzory jsem si však rozšířila i v jiném ohledu, a tím je britský konzervativismus. Zaměstnanci The British Library jednoduše neustoupí ze svých zásad a předepisů ani o píď, jakákoli snaha o kompromis je předem odsouzena k nezdaru. Pobyť se tedy nesl v duchu každodenních prohlídek notebooku (patrně se podle místních zvyků jedná o vhodnou skrýš pro archiválie), náhodných kontrol u vchodu (zajímavé je, že za potenciálního teroristu byl průměrný návštěvník považován tak jednou za tři dny, patrně v závislosti na momentálním rozmaru hlídače) a přemrštěných výdajů za kopie. I přes zmíněné, mnohdy spíše úsměvné peripetie panovalo ve zmiňované instituci velmi příjemné studijní ovzduší.

Na tomto místě bych též ráda poděkovala osobám, bez nichž by tento text nemohl vzniknout. V první řadě děkuji panu prof. PhDr. Jaroslavu Če-

churovi, DrSc., který byl mým školitelem na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, dále paní doc. PhDr. Ivaně Ebelové, PhD., za laskavou oponenturu diplomové práce, která byla základem pro tuto knihu, PhDr. et PaedDr. Aleši Stejskalovi, PhD., za cenné konzultace a přátelské rady. Chtěla bych zmínit též Bc. Veroniku Kucrovou, jež mne upozornila na některé důležité signatury, a prof. RNDr. Vladimíra Karpenka, CSc., který byl tak laskav a pořídil mi kopii jedné z klíčových studií. V neposlední řadě bych pak chtěla poslat svůj dík Werneru Vogelovi z knihovny Ústavu hospodářských a sociálních dějin při univerzitě v Kolíně nad Rýnem za laskavou pomoc s obrazovou dokumentací.

Po stopách alchymie

Alchymie – tohle slůvko již při prvním vyřčení navozuje pocit čehosi tajemného a můžeme říci, že právem, tato „věda“ totiž taková skutečně byla. Všichni bedlivě střežili své dovednosti a pracovali pokud možno o samotě, aby nikdo cizí nemohl odhalit jejich tajemství. Ačkoli existují záznamy o veřejných představeních, při kterých chtěli alchymisté ohromit davy, jejich hlavní zásadou bylo chránit principy, které využívali ke své práci.²

Lze říci, že alchymie byla „hermetická nauka o životě hmoty, jejím vývoji a jejích přeměnách“.³ Základním problémem je, že právě její podstata se často vykládá chybně nebo neúplně. Obvykle se uvádí, že se alchymisté pokoušeli o přeměnu kovů, to ale není jediné poslání této disciplíny. Dále se měla, jak je známo, zabývat výrobou „elixíru života“, který nabízel vytoužené omlazující účinky, „tekutého zlata“, což je jakási prevence proti nemocem, a v neposlední řadě také stvořením umělého člověka – „homunkula“.⁴ Ani tento výčet však zdaleka není úplný, existovaly samozřejmě další otázky, které alchymie řešila, bylo by tedy poněkud zavádějící omezovat ji pouze na transmutaci kovů, byť je pro naše téma tato problematika pochopitelně nejzajímavější.

Musíme si také uvědomit, že neexistovala pouze jednotná forma této disciplíny. Jako základní můžeme označit tzv. pravou alchymii, která byla převážně teoretická a měla přesně stanovenou cestu, kam směřovala, také její cíle byly o poznání ušlechtilější než v dalších případech. Dále rozlišujeme praktické pokusy, které však vlastně daly základ dnešní chemii, aniž by to bylo úmyslem tehdejších „průzkumníků“. O záměrech a poctivých úmyslech většiny z nich netřeba si dělat iluze. Bernard Ditrich Haage – autor knihy o středověké alchymii – podotýká, že „je nutné rozlišovat mezi alchymii praktickou, teoretickou, přírodně filozofickou, mystickou, lékařskou, synkretickou....“.⁵ Zejména v 16. a 17. století, tedy v době, která nás zajímá, se také hojně objevovala mystika, ezoterika a magie, cílem bylo lidské zdokonalení a povznesení na vyšší duchovní úroveň. Autorkou pěkné definice tohoto směru je Angličanka Mary Ann Atwoodová, žijící v 19. století: „Hermetismus, či jeho synonymum alchymie, byl ve svém prvotním poslání filozofickou a exaktní vědou o obrození lidské duše z jejího nynějšího pudového stavu k božské dokonalosti a ušlechtilosti, v níž byla původně stvořena. Sekundárně a náhodně s sebou nesl znalost způsobu, jak mohou být životní esence věcí (...) zesíleny a povzneseny k ušlechtilější formě.“⁶

Nabízí se také otázka neméně podstatná, zda můžeme alchymii nazývat vědou. Hranice mezi seriózním výzkumem a přímočarým podvodem je zde

vskutku tenká a existují tací, již nenajdou na účet alchymie jediné kladné slovo. V této souvislosti můžeme zmínit, že podobný problém se týká vlastně celé historie. Badatelé se stále potýkají s tvrzením, že se nejedná o vědu, neboť nemá jasně dané postupy, na základě kterých by se dospělo k jednoznačnému výsledku. Právě tak i alchymie je často napadána a zesměšňována, byť mnohdy neprávem; tento obor vždy měl a bude mít své příznivce i své odpůrce.

Problém však není jen v alchymii jako takové a v podvodnících, kteří se díky svému „umění“ snažili namastit si kapsu; základ kritiky alchymie totiž spočívá v jejím nepochopení. Pokud ji budeme srovnávat s dnešní chemií, byla, co se týče znalosti prvků a sloučenin, teprve v plenkách, navíc ve smyslu, v jakém ji chápali její průkopníci, se od moderního oboru v zásadě lišila. Pravdou je, že jejich cílem bylo uskutečnit přeměnu látek – tedy z kovů neušlechtilých vyrobit ušlechtilé; že tato vidina je nereálná, to s tehdejšími znalostmi nevěděli, apriorně tedy odsuzovat všechny podobné pokusy znamená kategorický omyl. Je to totéž, jako bychom kritizovali malé dítě za to, že věří na pohádky.

Všechna tato vysvětlení však nemění nic na skutečnosti, že opravdový průlom v oblasti výzkumu chemických prvků a sloučenin je zásluhou těch, kteří stáli na pomyslném stupínku mezi alchymisty až na druhém místě. Řekli jsme si, že prim hráli ti, kteří zasvětili svou mysl tzv. pravé alchymii, která se zabývala spíše smyslem lidské existence a vyřešením základních otázek, které jsou tak staré jako lidstvo samo. Ona filozofická podstata se však postupně vytrácela a z alchymistické praxe se zvolna vyvíjela exaktní věda, zpočátku nazývaná „chymie“. Zásadní posun nastal ve chvíli, kdy se objevila nová metoda získávání poznatků – indukce. Teprve na základě cílených experimentů a kvalitativní i kvantitativní analýzy látek se vytvářela teorie. Jaksi na prahu moderní vědy pak stojí muž, kterého má s tímto oborem spojen asi málokdo a kterého si většina z nás pamatuje spíše z hodin fyziky. Není jím nikdo jiný než Isaac Newton (1642–1727), jenž se může pyšnit také charakteristickým označením „nejexaktnější alchymista“.⁷

Pojďme se nyní ve stručnosti podívat na vývoj oné předvědecké disciplíny, jež evidentně nebyla žádným výdobytkem pošetilého Rudolfa II., jak by se mohlo někomu zdát. Za kolébku evropské alchymie je totiž považován Egypt, kde bychom ji našli již před rokem 3500 př. n. l., byla zde dokonce pěstována v chrámech a lidé ji pokládali za posvátnou vědu. Podle některých zdrojů byl prvním historicky doloženým alchymistou Zósimos z Pano-pole, který žil ve 3. století po Kristu (před ním působila patrně ještě mýty opředená Marie Židovka), ačkoliv jako první známý praktikující alchymista na světě je uváděn Číňan Dzou Yen (asi 323–298 před n. l.).

Za bájného zakladatele alchymie se v Evropě všeobecně pokládal bůh Hermes, odtud plyne časté označení „Hermovo umění“ či hermetis-mus. Hermes Trismegistos je ztotožňován s egyptským bohem Thotem (Thovtem), jenž byl patronem vědy. Právě on je zřejmě autorem tzv. bible alchymistů, která nese název *Smaragdová deska*. Originál není znám, nicméně prostřednictvím Arabů nám byl alespoň zachován obsah tohoto hermetického textu: „Je to pravda pravdoucí, nepochybné, jisté, spolehlivé! To, co je nahoře, pochází od toho, co je dole, a co je dole, pochází od toho, co je nahoře. Zázraky působí skrze Jednoho, stejně jako věci vznikají z oné substance jediným postupem. (Jak zázračné je jeho působení! On je hlavou a vůdcem světa.) Jeho otcem je Slunce, matkou Luna. Vítr jej nosil v břiše svém; země jej živila. Je otcem talismanů, strážcem divů, má dokonalou sílu, oheň, který se stal zemí. Odděl zemi od ohně a bude ti svítit! Jemné je ušlechtlejší než hrubé – opatrně a moudře. Stoupá od země vzhůru k nebi a z výše přináší světla; sestupuje znovu k zemi a nese s sebou sílu horního i dolního, neboť u něj je světlo světél. Proto před ním temnota prchá. Síla všech sil předčí vše jemné a proniká do všeho hrubého. Po způsobu vzniku makrokosmu vzniká mikrokosmos. To je má sláva, a proto jsem zván Hermes trojí moudrostí obdařený.“⁸

Paralelu k egyptskému vývoji nalezneme v Číně, kde se podle některých údajů objevily zmínky o alchymii ještě dříve, setkali bychom se s ní také ve starověké Indii. Po zániku helénistického světa se naši disciplíně v Evropě příliš nedařilo, zato velkého rozkvětu dosáhla v arabských zemích. Právě Arabové se inspirovali egyptskou a řeckou vzdělaností a hojně též prepisovali texty významných autorů do vlastního jazyka. Mezi zřejmě nejznámější představitele této epochy patří Avicenna (980 – asi 1037), který je mimo jiné autorem knihy *Canon medicinae*. Jedná se o významné dílo, neboť až do 16. století sloužilo jako uznávaná lékařská učebnice. Zde se poprvé dostáváme k propojení alchymie a medicíny, ačkoli se někdy mylně uvádí, že se tento postoj objevil až mnohem později u Paracelsa (1493–1541), jenž prohlásil, že úkolem alchymie „není připravovat zlato, ani stříbro. Bude lepší, aby nalézala léky.“⁹ Arabská alchymie znamenala zejména velký přínos pro evropskou vzdělanost, neboť se dědictví antiky v průběhu 11.–12. století dostává přes Itálii a především dnešní Španělsko na náš kontinent právě z arabského světa, jako tzv. nové umění.

13. století pak znamenalo další významnou epochu v dějinách alchymie, jelikož právě tehdy působili významní učenci, kteří se zasloužili o rozvoj teoretické i praktické formy alchymie či přírodní filozofie. Za všechny můžeme jmenovat přední stoupence scholastického učení Alberta Velikého (před 1200–1280) a Tomáše Akvinského (1225–1274). V tomto období

probíhaly mnohé učené debaty, zda lze dospět k úspěšné transmutaci a zda tato disciplína není v rozporu s církevním dogmatem.

O proniknutí alchymie do české kotliny se zasloužily jednak některé duchovní řády (zejména dominikáni a františkáni), dále se mohla šířit prostřednictvím pražského vysokého učení a v neposlední řadě díky působení řady umělců. Dokázala si získat přízeň již císaře Karla IV., právě z doby jeho vlády také pochází český termín pro alchymii – „czisztarnstwo“ (autorem je patrně Mistr Bartoloměj z Chlumce), který zřejmě znamenal čištění, jímž měla vzniknout požadovaná substance. První česky psané dílo na dané téma *Cesta spravedlivá v alchymii*, jehož autor není znám, vzniklo roku 1457. Co se týče konkrétních osob, můžeme jmenovat Jana Těšínského (14.–15. století) či Jana z Lázu (15. století), ale především také jednu ženu – tou byla choť Zikmunda Lucemburského Barbora Celská († 1451), která nalezla v alchymii velké zalíbení. Ta se v tomto ohledu angažovala zejména po císařově smrti a nebyla zrovna prototypem ctnosti, spíše velmi zručnou podvodnicí. Milovníkem alchymistického učení byl též syn Jiřího z Poděbrad Hynek Minsterberský (* 1452), jenž měl svou laboratoř v Kutné Hoře.

Největší popularity však evropská i česká alchymie dosáhla až v 16. století za vlády Rudolfa II., zároveň je ale toto období zřejmě tím nejvíce diskutovaným a často kritizovaným. Víme, že na Rudolfově pražském dvoře působila řada vědců, ale i mnoho podvodníků. Nalezli bychom zde Sebalda Schwertzera (16. století) nebo Michala Sendivoje (1566–1636), který údajně předvedl přeměnu kovů přímo před zraky polského krále Zikmunda III. a později též v přítomnosti Rudolfa II., a zařadil se tak mezi několik málo alchymistů, kteří vykonali veřejnou transmutaci, čili přeměnu kovů. Také Edward Kelley (1555–1597) a John Dee (1527–1609) se nějakou dobu pohybovali u panovníkova dvora a pracovali rovněž pro další evropské aristokraty, jelikož – a to nejen Rudolfovou zásluhou – byla alchymie v té době doslova módou.

I století následující se neslo ve znamení mystiky, přičemž asi nejznámějším protagonistou činným v 17. věku byl Michael Maier (asi 1568–1622). Po drobném útlumu, který přinesla třicetiletá válka, jež pochopitelně znamenala zásah i do dalších sfér kultury, přišla nová vlna zájmu o alchymii v podobě diskusí na téma reformy univerzitního vzdělávání v oblasti přírodních věd a do popředí zájmu se zde dostává chemie, definitivní odklon od alchymie však nastal až v průběhu 19. století.

Ještě trochu na pomezí moderní vědy stál Robert Boyle (1627–1691). Ten se zabýval analytickou chemií a v podstatě vymezil její základní terminologii, na druhou stranu stále zkoumal také možnosti přeměny kovů, ačkoliv z poněkud méně zistného hlediska než někteří jeho předchůdci – za